

SZLÁVIK LAJOS – FEJÉR LÁSZLÓ

Az 1947/48-as árvíz-katasztrófa a Felső-Tiszán

Hetvenöt esztendővel ezelőtt is az ország közvéleményének figyelme Szilveszter napján Petőfi Sándor kiskőrösi szülőháza felé fordult, de a Felső-Tisza népének életében mintha a nagy költő Tiszáról írott félelmetes sorai elevenedtek volna meg: egy hirtelen jött tiszai árvíz még a határon túl átszakította a folyó bal parti gátját, és a kitört víz meghágva és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését december 31-én hajnalban elöntötte Uszka, Tiszabecs, Milota és Magosliget községeket. Ez azonban a további napokban kiteljesedő árvízi katasztrófának még csak előjátéka volt.

Mindössze két és fél év telt el a II. világháború befejeződése óta. Az újjáépülő ország az első jelentősebb természeti katasztrófával kellett, hogy szembenézzon, és pedig belpolitikailag kényes és érzékeny helyzetben. Azokban a hónapokban, amikor az élet számos területe átpolitizálódott – a vízügyi, mérnöki tevékenységet is más szemmel nézték. Küszöbön állt a „fordulat éve”: hetek-hónapok választották el az országot az államosításoktól. Az árvíz-katasztrófának közvetlen következményei voltak a vízügyi szolgálatra nézve: indokot, hivatkozási alapot nyújtott a szolgálat átszervezéséhez, az ármentesítő és belvízszabályozó társulatok államosításához, és ráirányította a politikai vezetés figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére.

Az árvízzel érintett vidék vízügyi szempontból érzékeny terület volt. A megelőző 30 évben ez a térség viharos történelmet élt át: két világháború sújtotta, a vízügyi viszonyokat Trianon összekuszálta, a Felső-Tisza vidéke 30 év alatt négy állam közigazgatási fennhatósága alá tartozott, az árvízvédelmi rendszert összehangolatlanul fejlesztették, a védekezési tevékenységet információ- és adathiány körülményei között kellett folytatni. Az akkori külpolitikai viszonyok mellett nem mellékes az a körülmény sem, hogy a magyar területen bekövetkezett árvíz-katasztrófa a Szovjetuniót részben közvetlenül érintette: a szilveszter éjszakai tivadari gátszakadásokból származó víz átfolyt a beregi öblözet szovjet részébe is, ahol a Szernye-mocsár elöntött része gyakorlatilag nem volt vízteleníthető.

Fontos megemlíteni, hogy a Tisza magyarországi szakaszán – természetesen a többi magyarországi folyóról most nem beszélve – ez volt a század legnagyobb mentett területeket elöntő, hatalmas károkat okozó, sőt emberéleteket követelő töltésszakadása. Kevéssé ismert, hogy noha a töltés az országhatár felett 1 km-re a bal parton már december 30-án átszakadt, és a víz nagy területeket öntött el, az áradás tovább folytatódott.

Tiszabecsnél, az első töltésszakadást követően még további kb. 18 órán át intenzíven áradt a folyó, és csak december 31-én 23–24 órakor tetőzött. Tehát a tiszabecsi tetőzés már a töltésszakadás hatásával lényegesen befolyásolt volt, mégis a kialakult vízszintek Tiszabecs és Tivadar között lényegesen meghaladták az addig észlelt maximumokat. Ezt követően történt töltésszakadás magyar területen, méghozzá több helyen. A köztudottal szemben nem egy, hanem négy egymást követő árhullám vonult le, és az átszakadt töltések elhúzódo helyreállítására miatt az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntöttek, hatalmas pusztítást okozva.

Az 1947/48-as felső-tiszai árhullám lefolyásáról, hidrológiai adatairól – egy-két utaláson, néhány grafikon és adat közlésén kívül¹ – később sem jelent meg közlemény, magáról az árvízkatasztrófáról pedig semmiféle szakmai publikáció nem látott napvilágot. Ennek az eseménynek nem lelmi nyomát a közkézen forgó történeti monográfiákban, kronológiákban sem. Talán az akkori kiélezett politikai küzdelmeknek tudható be, hogy a hatalom igyekezett minél előbb elfelejteni és elfeledtetni az akkori katasztrófa történéseit. A vízügyi szakirodalom egészen az 50. évfordulóig adós maradt ennek az eseménynek a tényszerű ismertetésével és átfogó feldolgozásával. Több mint ötven év múltán – a még fellelhető dokumentumok alapján – erre csak 1998-ban került sor.² Az események publikációjának hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az árvízkatasztrófát követően nem vizsgálták volna meg körültekintően a kiváltó okokat, a védekezés lefolyását és ne határozták volna meg a szükséges teendőket. A fellelt levéltári dokumentumokból képet kaptunk a védekezési események szakmai kérdéseinek átfogó, tárgyyszerű, alapos kezelésére. A 75. évfordulón – újabb forrásmunkák feltárásával – emlékezünk a térség életét döntően érintő eseményekre.

A Felső-Tisza vízgyűjtő államisági helyzete Trianon után

Az 1947/48-as beregi árvízkatasztrófa okai között minden bizonnyal jelentős szerepet játszott az is, hogy az 1918–1948 közötti három évtizedben a Felső-Tisza vízgyűjtőjének államisági helyzete, politikai hovatartozása többször változott, és ezek a változások jelentősen kihatottak az árvízvédelmi művek fenntartásáért, fejlesztéséért felelős intézmények szervezeti struktúrájára, személyi állományára. Erre figyelemmel röviden áttekintjük a vízgyűjtő állami hovatartozásának helyzetét, illetve a továbbiakban a vízügyekért felelős társulati szervezetek rövid történetét, tevékenységét.

Az antant hatalmak Ausztriával 1919. szeptember 10-én megkötött saint-germaini szerződése egyike a Párizs környéki békeszerződéseknek. A 381 cikkelyből álló szerződés az Osztrák-Magyar Monarchiának az első világháború utáni felosztását tartalmazta és szentesítette a Monarchia helyén 1918-ban alakult nemzeti államok létrejöttét. A békeszerződés 1920. június 16-án lépett hatályba, amikor egyúttal formailag is megszűnt az Osztrák-Magyar Állam. A szerződés Kárpátalját Csehszlovákiához juttatta. Ezért cse-

¹ KATONA ISTVÁN: Mértékadó árvízszintek alakulása a Tiszán. Hidrológiai Közlöny 1949. évi 9–10. szám.

² SZLÁVIK LAJOS – FEJÉR LÁSZLÓ: Töltésszakadások a Felső-Tiszán 1947 szilveszterén. Vízügyi Közlemények 1998. évi 2. szám.

rébe a cseheknek ígéretet kellett tenniük, hogy autonómiát adnak Kárpátjának. Ezt azonban a csehek nem tették meg, (csak 1938-ban adták meg, amikor már késő volt).

A béke értelmében 12 656 km² került Csehszlovákiához. Ezt az állapotot rögzítette az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés is. A kárpátjai közigazgatás 1922-ig a katonai parancsnokság kezében volt, ekkor szűnt meg az ostromállapot. Hivatalos nyelvként a cseh nyelvet vezették be, a magyarok helyére cseh hivatalnokok kerültek, a tartomány hivatalos neve Podkarpatská Rus lett (1938-ig).

Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményben a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy Németország bekebelezze a német lakta Szudéta-vidéket. A magyar és lengyel területi követelésekről csak az egyezmény függelékében volt szó. Eszerint Magyarországnak és Lengyelországnak a csehszlovák kormánnyal való kétoldalú tárgyalások útján kellett megkísérelni a területi problémák megoldását, s amennyiben két hónapon belül nem születne megállapodás, akkor az ügy a konferencia résztvevői elé kerül. A csehszlovák–magyar tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban, igen feszült légkörben, majd október 13-án minden eredmény nélkül megszakadtak. A vitatott területeken a magyar kormány népszavazást követelt, de ezt nem sikerült elérnie. Mindkét fél álláspontja megmerevedett. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, a Német Birodalom és Olaszország lett a döntőbíró. Végül, 1938. november 2-án megszületett az úgynevezett első bécsi döntés. Ennek értelmében Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz került. Az első bécsi döntéssel tehát Kárpátalja déli, magyarlakta sávja visszakerült Magyarországhoz, összesen mintegy 2 ezer km²-nyi terület, Kárpátalja több mint egyötöde.

A magyar kormány a bécsi döntés után diplomáciai akciókat indított Kárpátalja egészének megszerzésére. A magyar kormány – bár a katonai előkészületeket beszüntette – a híres-hírhedt Rongyos Gárda tevékenységét felerősítette. Teleki Pál miniszterelnökségének kezdetén, 1939 februárjában már bizonyos volt: Hitler felrúgta a müncheni egyezményt és felszámolta Csehszlovákiát. Teleki még ezen a napon a minisztertanácsi ülésen meghozta a döntést: ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve kikiáltják Szlovákia függetlenségét, a magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját még akkor is, ha a németek nem egyeznek bele.

Március 12-én a magyar kormány a berlini magyar követ révén értesült arról, hogy Csehszlovákia a szétesés küszöbén áll. A Német Birodalom el fogja ismerni Szlovákia függetlenségét, de a kárpát-ukrán kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést, s Magyarország ezalatt „megoldhatja” Kárpátalja kérdését. A magyar királyi honvédség 1939. március 15-én megkezdte Kárpátalja birtokbavételét, kisebb harcok után elfoglalta Nagyszőlőst, Husztot és március 18-án fejezte be felvonulását a Tisza völgyében. Így Kárpátalja területe 1939–1944 között ismét Magyarország szerves része volt. 1938-ban létrehozták Ung, Bereg és Ugocsa, majd 1940-ben Máramaros vármegyét. A visszacsatolást jogilag az 1939. évi VI. tc. kodifikálta. A magyar közigazgatást újjászervezték.

1941-ben Kárpátalja felvonulási területté vált a Szovjetunió ellen. A szovjet Vörös Hadsereg 1944. október 2-án érte el Kárpátalja első települését. Október 26-án foglalták el Ungvárt, november 23-án Csapot. Kárpátalja szovjet megszállás alá került.

1945. június 29-én – hosszas tárgyalás után – Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból és a Szovjetunióhoz való csatolását.

A trianoni békeszerződés vízügyi következményei

A trianoni békeszerződés gyökeresen változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a vízgazdálkodási társulati struktúrát. A korábbi 79 vízszabályozási társulattól 31, a 128 vízhasználati társulattól pedig csak 48 maradt az ország újonnan megállapított határai között. Számos társulat működési területét a határok kettévágták, s így – főleg az Alföld vidéke – nagymértékben kiszolgáltatottá vált az utódállamok vízügyeket komolyan vevő vagy éppen elhanyagoló magatartásának.

A trianoni béketárgyalásra 1920 elején kiutazó magyar delegáció álláspontja a vizek kérdésében a Kárpát-medence vízrajzi egységének elvéből indult ki. Apponyi Albert gr. január 16-án elmondott beszédében a következőket jegyezte meg: „...ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határoktól kiindulva a középpont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható.”³

A Monarchia idején kiépített magyar árvízvédelmi és belvív-levezetési rendszer összeomlásának veszélyeit a győztes hatalmak és az „utódállamok” szakértői is felismerték, s ennek köszönhetően elfogadtak egy magyar javaslatot, amely a *Trianoni Békeszerződés*be is bekerült, annak 292–293. cikkébe.⁴ Ennek alapján életre hívták az állandó „Dunai Vízügyi Műszaki Bizottság”-ot (francia elnevezésének kezdőbetűivel a CRED-et), amely a több ország területéhez tartozó Duna-völgy vízügyeinek egységes kezelését szolgálta.⁵ E rendelkezésnek megfelelően Ausztria, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselői a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kinevezett elnök összehívására bizottságot alakítottak, majd 1923. május 27-én Párizsban egyezményt kötöttek a CRED hatáskörére és működésére vonatkozó szabályzat jóváhagyásáról. Ezt az egyezményt a magyar törvényhozás 1925:VII. tc. alatt iktatta törvénybe.

A bizottság feladata volt – egyebek között – a térség országai közötti vízügyi szerződések megkötésének előmozdítása, végrehajtásuk ellenőrzése a tagországok éves jelentései alapján. Konkrét ügyekkel a bizottság – az akkori viszonyoknak megfelelően – főként árvízi kérdések esetén foglalkozott⁶. A működése során a CRED több esetben napirendjére vette a Felső-Tisza vízszabályozási és árvízvédelmi kérdéseit is.

³ GERŐ ANDRÁS (szerk.): Sorsdöntések. A trianoni béke. Göncöl, Budapest. 1989.

⁴ FEJÉR LÁSZLÓ: A trianoni békeszerződés és a hazai vízügyi politika új helyzete. Vízügyi Közlemények 2021. évi 1. füzet.

⁵ BECKER ÁDÁM: A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. Vízügyi Közlemények 1939. évi 2. füzet.

⁶ PREHOFFER ELEMÉR: A hazai határvízi és vízgyűjtő-gazdálkodási külkapcsolatok vízjogi és történeti áttekintése (1919–2003). Vízügyi Közlemények 2004. évi 1–2. füzet.

A térség ármentesítő társulatai

A Szatmár-Beregi síkságon a komolyabb árvédelmi munkák a Tisza jobb partjára eső Beregi sík ármentesítésével kezdődtek 1846-ban, a Bereg vármegyei Ármentesítő Társulat megalakulásával. 1846–1876 között a Tisza jobb partján, Vári és Csap között elkészült a beregi töltés (ebből ma a Lónya és Tarpa közötti 63 km hosszú töltésszakasz van magyar kezelésben). 1876-ig 2 millió 829 ezer m³ földet építettek be a védvonalba, négyötöd részét közmunkával, egyötöd részét pedig bérmunkával. Ezzel egyidőben épített ki az állam ezen a szakaszon 21 tiszai átmetszést.⁷

Az I. világháború utáni országhatár a beregi árteret politikailag kettévágta, és ezt követően a társulat 147 803 kh (1 kh=0,5755 ha) összterületéből 65 637 kh, azaz 44,4% a magyar, és 83 166 kh, azaz 55,6% a csehszlovák államhoz tartozott.

A Tisza felső szakaszának a bal parti öblözete egészen 1914-ig nyílt ártér volt, csak 1914. január 11-én alakult meg 207 662 kh területen a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat, beolvastva magába a régi Szamos-jobbparti árvédelmi érdekeltséget.⁸

A Tisza-Szamosközi Társulatot jelentősen érintette a határmódosítás. Helyzetét jól jellemezte, hogy épp csak megalakult, a trianoni határ miatt azonnal három részre szakadt. Az I. világháború utáni országhatár ezt a 207 66 kh területű árteret politikailag három részre osztotta úgy, hogy abból 113 217 kh, azaz 54,52% magyar, 21 144 kh, azaz 10,18% csehszlovák, 73 301 kh, azaz 35,30% román területen volt. A megváltozott helyzet rendezésére a három állam megbízottai az eredeti társulat felszámolása érdekében ültek össze Szatmárnémetiben 1923. szeptember 13-án, ahol a vízrendszer egységes szabályozása érdekében Hármás Műszaki Bizottságot hoztak létre.

A határmódosításokat követően végre kellett hajtani a társulatok terület- és vagyongegosztását, dönteni kellett a vezetők és alkalmazottak munkajogi kérdéseiről, meg kellett osztani az irat- és tervanyagokat. Mindez rendkívül összetett, sokrétű, esetenként több évig húzódó feladat, folyamat volt. Megindultak a területmegosztás miatt szükségessé vált tárgyalások. A trianoni békekötés után a magyar vezetők jelentős része nem maradt meg a helyén. Egyesek Magyarországra távoztak, másokat elbocsátottak, mert nem tették le az új államra a hűségüket. A szakemberek igyekeztek az új közigazgatásnál elérni, hogy a vízügyi egység megtartása érdekében a szétbontott társulatok között az együttműködés biztosítva legyen.

A kárpátaljai vízgyűjtő 1938. október és 1939. március között visszakerült Magyarországhoz; az ármentesítő társulatokat alig két évtized után ismét át kellett szervezni, ezúttal egyesíteni.

A vízgazdálkodási társulatok nehéz helyzetben voltak a II. világháborút követően. Az ország belső életében a vízügyeket is érintő alapvető változásokat a tulajdonviszonyok átalakulása jelentette. 1945. március 17-én kihirdették a kormány 600/1945. sz.

⁷ SÍK JENŐ – DABOLCZI JÁNOS: A beregi öblözet ármentesítése és belvízrendezése (Kézirat tanulmány, 29 o., 1957. december). Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság (FETIVIZIG) Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza).

⁸ KOC SIS ÁRPÁD: Vízgazdálkodási munkálatok a Tisza kárpátaljai vízgyűjtőjén (1932—48). Vízügyi Közlemények 2002. évi 4. füzet.

rendeletét a földreformról, majd ezt az 1945. évi VI. sz. törvényként iktatták a törvénytárba. A rendelet, ill. törvény kimondta, hogy az érintett ingatlanhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket stb. is igénybe kell venni, tekintet nélkül arra, hogy azok az egykori birtokosnak, vagy másnak a tulajdonát képezték. Ezzel a megszüntetett nagybirtokok területén lévő vízrendezési létesítményeket állami tulajdonná nyilvánították. A fölreform során 3,2 millió hold földet osztottak szét 642 000 igénylő között. Ezzel a föld nélküli és az egy hold alatti földdel rendelkező agrárnépesség aránya 17%-ra csökkent (az 1941-es 46%-ról). A birtokszerkezet, a tulajdonviszonyok ilyen mértékű radikális változása rendkívüli kihatással volt a vízgazdálkodási társulatok működési körülményire, feltételeire.

A háború utáni helyzetben – a háborús károk helyreállítási kötelezettségei mellett – a vízszabályozási munkákat akadályozta, hogy az újonnan földhöz juttatottak anyagi erők hiányában a karbantartási munkáknak sem tudtak eleget tenni, a vízfolyások sok helyen feltöltődtek.

A Földművelésügyi⁹ Minisztérium a víztársulatok helyzetét vizsgálva megállapította, hogy működésük megbéult, ezért rendeletet adott ki önkormányzatuk ideiglenes felfüggesztéséről (41150/1945. FM. sz. rendelet). Intézkedését azzal indokolta, hogy a víztársulatok vezetőinek nagy része nincs a helyén, vagy nem alkalmas arra, hogy a földreform folytán előállott új társulati érdekeltséget képviselje, továbbá, a szakszemélyzetben bekövetkezett változások miatt a szakszerű munka sok helyütt nem biztosított, végül mert a társulatok pénzügyi helyzetében helyileg le nem küzdhető nehézségek merültek fel. A társulatok ügyeinek ideiglenes igazgatására miniszteri biztost rendelt ki. A kormányzat a miniszteri biztosi intézmény általánossá tételével az eredetileg egy évre tervezett vízügyi szervezeti megoldást végül az államosításig fenntartotta.

Az 1947/48-as árvizet kiváltó hidrometeorológiai és hidrológiai helyzet

Az árvizet megelőző három esztendő különösen száraz időjárású volt, a kortársak is kiemelik a mezőgazdasági termelést ekkortájt sújtó aszálykárokat. 1947/48 tele is úgy indult, hogy egészen december közepéig meleg és száraz idő volt. Ezt azonban egy igen erős lehűlés követte, december 21. körül 9–18 °C-os fagyok voltak, melynek következtében a talaj erősen átfagyott (1. ábra).

A meginduló havazás beborította a Kárpátok lejtőinek átfagyott talaját, s a hideg nem engedte elolvadni a hótakarót. A lehullott csapadék Tiszabecs környékén a sokévi átlag kétszeresét is meghaladta. A karácsony után két napig tartó újabb erős hóesés a hótakarót 1 m-nél magasabbra növelte. December utolsó napjaiban azután egy heves ciklon váratlanul tavaszi meleget és átlagon felüli esőt hozott a fagyott talajú vízgyűjtőkre egy nyáriás zápor formájában, s megindult a rohamos felszíni olvadás. A fagyott földön hirtelen lezúdult víz végigsöpört a Felső-Tisza völgyén. A szórványos hírek szerint a vízgyűjtő felső vidékén utakat, vasutakat szakított át az árvíz és így hömpölygött le a Huszt alatti szélesebb Tisza-völgybe s idézett elő a Felső-Tiszán egy minden addigit felülmúló

⁹ „földművelésügyi” – a tanulmányban a korabeli forrásmunkákban használt, az akkori helyesírási szabálynak megfelelő írásmódot használjuk.

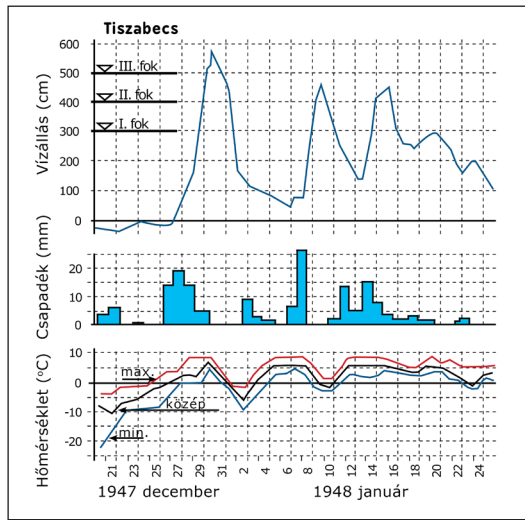

árvízet. (Ilyen januári „tavasz” okozott 2001-ben ugyanitt, a Beregben egy újabb árvízkatasztrófát.¹⁰)

A felolvadt nagytömegű hóból, s a záporból keletkező víztömeg hirtelen zúdult a Tisza völgyébe úgy, hogy december 29-én 22 órakor a tiszabecsi vízmérce már 270 cm-es vízállást mutatott. December 30-án 8 órakor a vízszint elérte az addigi (1933-as) maximumot (535 cm), 24 órakor az 574 cm-t. Az áradás mértéke Tiszabecsnél 14 óra alatt 300 cm volt (1. ábra). Az árvízszintek a Tiszabecs-Tivadar közötti szakaszon 38–103 cm-rel haladták meg az 1869., ill. az 1933. évi mértékadó maximumokat. A Tiszabecs fölötti vízállások nem ismertek.¹¹ Áradt a Szamos és a Túr is – Garbolcnál a tetőző vízállás 40 cm-rel haladta meg az addig észlelt maximumot.¹²

A december végi árhullámot kiváltó időjárási helyzetet lehülés követte, majd ciklikusan újabb, felmelegedést és esőt hozó ciklonok és lehülések alakultak ki. 1948. január 20-ig a Felső-Tiszán négy olyan árhullám vonult le, amelynek szintje meghaladta, vagy megközelítette az I. készségi fokozatot, a tiszabecsi vízmérce 300 cm-es vízszintjét. A második és a harmadik árhullám önmagában már nem jelentett volna veszélyt, de a meglevő szakadásokon kiömölve további hatalmas pusztítást okozott.

Az 1947/48-as szilveszteri árhullám és árvízkatasztrófa úgy él a köztudatban – még a szakmaiban is – hogy a tivadari gátszakadást háborús károk és jégtorlaszok okozták. A korabeli fellelhető dokumentációk szerint ilyen okok nem játszottak szerepet a szakadások bekövetkezésében. Az 1947. decemberi árvízkatasztrófa legfontosabb oka a rendkívüli időjárási viszonyokban (az Erdős-Kárpátokban a sokévi átlagos havi csapadék 210%-a hullott le decemberben) és az időjárási tényezőknek a Felső-Tiszán addig soha elő nem fordult találkozásában keresendő. A Felső-Tisza magas hegyeket magában foglaló vízgyűjtőjének fagyott talaján összegyűlt nagy mennyiségű hőtömeget hirtelen erős felmelegedés és nyári zápor érte. Az így keletkezett nagy víztömeget a Felső-Tisza medre nem tudta levezetni és így a mederből való kilépés és a védőtölések meghágása elkerülhetetlen volt.

1. ábra – Időjárási és vízállás adatok összefüggése a tiszabecsi szelvényben

¹⁰ SZLÁVIK LAJOS: A 2001. évi felsőtiszai árvíz kialakulása és hidrológiai sajátosságai. Vízügyi Közlemények 2001. évi árvízi külön füzet.

¹¹ DABOLCZI JÁNOS: Árvíz a Felső-Tiszán 1947–48-ban. (Kézirat, 4 oldal) Mátészalka, 1950. augusztus 24. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

¹² TÁRAY LÁSZLÓ: Kézírásos helyzetjelentés 1947. december 31-én 23 órakor (Kézirat, 3 oldal) FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

A Tisza Tiszabecs feletti szakaszáról meteorológiai és vízállásadatok nem álltak rendelkezésre, ennek következtében *árvízi előrejelzés sem készült*.

Az árvíz katasztrófához bizonyíthatóan hozzájárult a Felső-Tiszán az azt megelőző évtizedekben végzett ármentesítő munkálatok hatása is. A magyar szakaszon növelte az árvízveszélyt, hogy az 1933-ben eredményesen kivédett addigi legnagyobb árvíz után a határon túli szakaszon, a Tisza-Batár Társulat korábbi nyílt árterét és Tiszaújlak vidékét a hullámtérből kiiktatták, betöltéstezték, és így az árhullám elterülésének lehetőségét lényegesen csökkentették.

Az árvíz levonulása, a védekezési munkák

A Tisza rohamosan növekvő árvize december 30-án reggel 6 órakor szovjet területen, Tiszaújlak és Bökény között két helyen,¹³ összesen mintegy 250 m hosszban átszakította a Tiszaújlak-Királyháza közötti, az 1941–1944. években épült bal parti Tisza-töltést (2. *ábra*). A szakadáson átzúduló víz, egyesülve a Batár-torkolat mintegy 600 m hosszú töltés nélküli kapuján át a Batár 8,5 km hosszú bal parti töltésére duzzasztott Tisza-vízzel, a Batár-töltést mintegy 4,5 km hosszban, átlagosan 20 cm-rel meghágtá.

A Tisza-Szamosközi Társulat az árvíz elleni védekezést azonnal megindította. A társulat igazgató-főmérnöke a helyszínre ment, és a közeli Tiszabecs és Uszka községek-ből kirendelt közzerővel a határt képező Batár-csatorna bal parti (trianoni) gátján megkezdte a védekezést, és a szükséges nyúlát¹⁴ emelését. A közigazgatás részéről a főispán és az alispán személyesen irányították a közerőt a helyszínre. Az Országos Árvízvédelmi Kormánybizottság és a folyammérnöki ügyosztály vezetője azonnal a helyszínre indultak. A katonai erő kirendeléséről is haladéktalanul intézkedtek. Már az első napokban megjelent a helyszínen Görgényi Dániel ezredes vezérletével a honvéd utászok gépesített alakulata, akik Takács Ferenc földművelésügyi államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos utasítására az elöntött négy településről kimentették az embereket.

A víz azonban rohamosan tovább emelkedett, még december 30-án a reggeli órákban elérte a Batáron az ún. trianoni gát koronáját, és azon több kilométeren keresztül 20–25 cm magasságban folyt át. A nyúlát emelése nem haladhatott olyan gyorsan, hogy a 8 km-es szakaszon felépülhetett volna. Az átbukó víz magassága 70 cm-rel haladta meg az addig észlelt 1933. évi maximumot. A Batár töltésén Tiszabecs és Uszka között kerekén 4,5 km hosszban átbukó víz azt a tiszabecsi *vízmerce fölött 2,5 km-re két helyen, összesen 109 m hosszban 30-án 10 óra körül átszakította*.

A töltésmeghágásból¹⁵ és a szakadásból a víz Magosliget, Uszka, Tiszabecs, Milota, Tiszacsécsé és Tiszakóród községek határában (2. *ábra*) mintegy 80 km² (kerekén 14 000 kh) területet (a társulati ártér kb. 12%-át) öntött el, és részben e községek belső-ségi részeit is.

¹³ LÁSZLÓFFY WOLDEMÁR: A Tisza. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982.

¹⁴ Nyúlát: ideiglenes, 1 m-nél alacsonyabb gát. („Nyúl is átugorhatná”) Árvízvédelmi töltések koronáján az annak szintjét meghaladó árvizek visszatartására építik (földből, homokkal töltött árvízvédelmi zsákokból, pallókból, rőzséből).

¹⁵ Töltésmeghágás: az árvíz átömlése az árvízvédelmi töltés koronáján. A meghágás elleni védekezés ideiglenes töltésmagasítás homokzsáksor(ok) felrakásával, nyúláttal, jászoláttal történik.

A terepen levonuló víz az uszka-tiszabecsi vonal alatt 8 km-re fekvő Tizsakóródot 31-én 18 órára az árvíz elborította. A község lakossága a kiömlött víz gyors visszavezetése érdekében a Tisza bal parti töltését, a 34,150 km-es szelvényben, meggondolatlanul és szakszerűtlenül átvágta. Ezen az átvágáson jutott vissza a kitört víz nagyobbik része ismét a Tiszába. Az átvágás azonban – az újabb árhullámok következtében – a továbbiakban mintegy 120 m szélességben fejlődött ki.

Dr. Szentirmay Dezső járási jegyző, a közigazgatás részéről Tiszabecs községbe kirendelt árvédelmi biztos, a járási főjegyzőnek írott jelentésében arról számolt be, hogy „... Tiszabecs egybehangzó véleménye, hogy Sík Jenő társulati főmérnök emberfeletti munkát végzett, mely munkájával a község köszönetét érdemelte ki ... személyesen vezette a védőmunkálatokat, sőt a kritikus időben saját maga a védőgátak építésénél munkálkodott. Ezen ténykedésével az emberekben önbizalmat keltett...”¹⁶

2. ábra – Térképvázlat az árvízzel érinteti Tisza bal parti területéről

3. ábra – Térképvázlat az árvízzel érintett Tisza jobb parti területéről

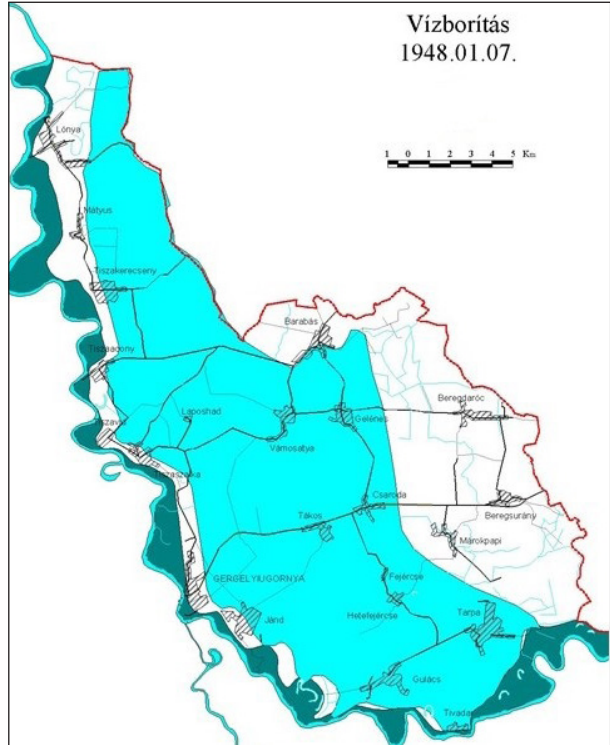
m-es meghágást, amelynél a töltés éppen egy holt Tisza-meder feliszapolta laza talajára épült, részben a fagyos talaj, részben emberhiány miatt elzárni nem lehetett, úgy, hogy az 31-én az éjféli előtti órákban robbanásszerűen, teljes szelvényében átszakadt.

Az áradó víz december 31-én 15:30-kor a Bereg-vármegyei Ármentesítő Társulat Tisza jobb parti töltésének koronáját Tivadar térségében 100 m hosszon meghágta,¹⁷ sőt egy 20 m-es és egy 30 m-es hosszon át is szakította (3. ábra). A két rövidebb töltésszakadást sikerült időben elzárni, de a 100

¹⁶ SZENTIRMAJ DEZSŐ: A tiszabecsi árvízre vonatkozó részletes jelentés a járási főjegyzőhöz. (Kézirat, 8 oldal) Fehérgyarmat, 1948. január 24. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

¹⁷ BECKER ÁDÁM: Az 1947. XII. 31-i felső-tiszai rendkívül magas árvíz okai és tanulságai. (Kézirat, 6 oldal + 1 térképvázlat) Budapest, 1948. II. 5. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

A tivadari szakadáson át a Tisza jobb parti, beregi belvízöblözetébe kiömlő víz január 1-én elöntötte Tivadar, Tákos, Gulács községeket és azok határát, valamint Tarpa, Hete, Fejércse községek (3. ábra) határainak egy részét, mintegy 58 km²-t, és a beregsurány-vásárosnaményi műútba ütközött. A műút a víz gyors levonulását a szűk nyílású hídjaival átmenetileg akadályozta. Január 2–7. között az elöntés gyorsan terjedt észak felé. Január 6-án a víz áttört szovjet területre, 7-én az elöntés Lónya község keleti határáig terjedt, elérte az északi országhatárt és ott is szovjet területre ért (4. ábra). Január 1–7. között a Tisza jobb parti belvíztéréből magyar részen összesen 156 km² került víz alá. Az elöntött községek közül legtöbbit szenvedett Tivadar, Gulács, Tákos, Jánd, Gergelyi községek belsősege. Ezekben a községekben védekezésre nem is gondolhattak (1. kép).

4. ábra – A Bereg elöntött területe 1948. január 7-én

ből magyar részen összesen 156 km² került víz alá. Az elöntött községek közül legtöbbit szenvedett Tivadar, Gulács, Tákos, Jánd, Gergelyi községek belsősege. Ezekben a községekben védekezésre nem is gondolhattak (1. kép).

A szilveszter éjszakai szakadáson át az árhullámból a belvízöblözetbe kitörő víz alig érte el az ártér északi, lónyai határát, mikor Tiszabecsnél, majd Tivadarnál a

1. kép – Árvízi elöntés a Beregben (1948. január)

Tiszán újabb árhullám jelentkezett, s ömlött ki a területre, s az elöntést 158 km²-re növelte. A második árhullámot január 14–21. között egy harmadik követte, az elöntött terület a Tisza jobb parti belvízöblözetben 178 km²-re nőtt.

A tivadari szakadás elzárása az első árhullám után megindult, de a második és harmadik ár-

hullám az építést erősen akadályozta, eredményes munkát végezni nem lehetett. A Tisza jobb parti községek ezért kénytelenek voltak magukat külön-külön védeni, gyors tempóban emelt 0,50–1,50 m magasságú körgátakkal. A 15 község belsőségének védelmére az első és a harmadik árhullám között mintegy 58 km hosszön körgát épült. Dabolczi János, a mátészalkai szakaszmérnökség vezetője 1950 augusztusi kéziratosa visszaemlékezésében megörökítette azoknak a vízügyi műszakiaknak a nevét, akik az árvízvédekezési és helyreállítási munkákat irányították. A vízügyi szolgálat számos korabeli és későbbi – az országos irányításban és a Felső-Tisza vidékén működő – nagy egyénisége részt vett ezekben a munkákban. A községi körgátok építési munkáit a Tisza jobb partján Gergelyugornya községben dr. Halácsy László főmérnök, Tiszaszalkán, Tiszaviden és Tizakerescsenyben Papp István mérnök, Márokpapi, Hete, Fejércse községekben Kobza Dezső mérnök és Sándor Sándor vezető technikus, Jándon Töröcsik Gyula mérnök. Lónyán Jancsó Gyula és Kiss Miklós mérnökök, Csarondán és Gelénesen Szepessy Árpád mérnök, Vámosatyán és Barabáson Csermák Béla mérnök, Tivadarban és Tarpán Konrád Rudolf vezető technikus irányították. A tiszabecsi Batár töltésszakadás elzárási munkáit Tarnótczky István vezető technikus, majd Schuszter Ferenc főmérnök, a tizsakóródi Tisza-töltés-átvágás ideiglenes elzárásának munkáit Markó Jenő főmérnök és Ihnatisin Endre technikus, végleges elzárását Konrád Rudolf technikus, a tivadari szakadás elzárási munkáit, jászolgáttal Smitz Ervin főmérnök, végleges elzárási munkáit Schuszter Ferenc főmérnök vezették.¹⁸

Árvízkarok és helyreállítási munkák

Dr. Gál Elek, Szatmár-Bereg vármegye alispánja, a Mátészalkán 1948. február 1-én kelt, a Belügyminiszternek küldött havi helyzetjelentése szerint az áradások igen súlyosan érintették Tiszabecs, Uszka, Tizsakóród, Tizacsécsce, Csaroda, Fejércse, Gergelyi-Ugornya, Gulács, Hete, Jánd, Tákos, Tivadar, Vámosatya és Milota községeket, kevésbé érintette, illetve csak határainak egy részét borította árvíz Szatmárcseke, Magosliget, Botpalád, Tiszaadony, Tiszavid, Tarpa, Lónya, Tizakerescseny és Mátyus községeknek. Az árvíz által érintett községek összes lakossága 22 794 fő volt, amelyből az árvíz által teljesen vagy nagy részben elborított településekben 13 608, míg az árvíz által csak az egyes községek határait érintve 9 186 lélek lakott.¹⁹ A hivatalos adatok szerint Magyarországon az árvíznek három halálos áldozata volt. Két férfit Tizsakóród határában a mentési munkálatok idején sodort el az ár.

Az árvíz alatt a Tisza bal parti öblözetben elpusztult 226 lakóház, 78 melléképület, megrongálódott 106 lakóház és 169 melléképület; a beregi öblözetben összesen 423 lakóház összeomlott, 277 ház megrongálódott. Az árvízi elöntéssel érintett 255 km²-nyi területen a 4500 ház több mint 20%-a összedőlt, vagy lakhatatlanná vált. Az anyagi kár nagyságát nehezen lehet megbecsülni, különösen azért, mert ez a vidék az ország egyik legszegényebb területe volt, ahol a házak többsége vályogból épült. Az

¹⁸ DABOLCZI JÁNOS, 1950

¹⁹ GÁL ELEK: Alispáni havi helyzetjelentések a belügyminiszternek (Kézirat, Mátészalka, 1948. január 9., február 1., március 12. HU-MNL SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)

általában kevésbé értékesnek tekintett vályogépület elvesztése mégis sokkal nagyobb kárt jelentett tulajdonosának, mint amennyire esetleg a biztosító értékelte volna.

Az alispáni jelentés szerint az árvíz mintegy 62 000 katasztrális holdat (35 700 ha-t) érintett, amelyből 39 540 kh volt a szántó. Az állatállomány jelentős részét ugyan sikerült elhajtani, de ebben is súlyos kár mutatkozott. Igen sokat szenvedtek az állatok az árvíz nyomában fellépő takarmányhiány miatt. Szűcs Gyula, Szatmár-Bereg vármegye hivatalvezetője havi jelentésében részletesen beszámolt a mezőgazdasági árvízkárokról, az elpusztult állatállományról, a megsemmisült takarmányról, a takarmányozás nehézségeiről, és központi segítséget kért a vetőmag és az állati takarmányok sürgős pótlására.²⁰

A beregi társulat hídjai közül a víz 11 db-ot részben elvitt. Az állami és törvényhatósági hidak közül nagy kárt szenvedtek a vásárosnamény-beregszászi út hídjai, melyek közül 2 db 3–3 nyílású boltozott kőhíd beomlott.²¹

A hajléktalanná vált lakosság elhelyezése és ételmezése igen nagy feladat elé állította a közigazgatósági hatóságot, az egyes szakigazgatási vármegyei hivatalokat. Az alispáni jelentés részletesen taglalta az árvíz sújtotta lakosság kenyerét, liszt, cukor, petróleum, hús, zsír, tűzifa, szappan és cipőtalpalási-utalvány ellátást, különös tekintettel, hogy ezekre a termékekre jegyrendszer volt érvényben.²²

Dr. Galambos József, Szatmár-Bereg vármegye tisztifőorvosa részletesen beszámolt a vármegyében végzett egészségügyi munkákról. A hastífusz veszélyének csökkentésére az árvízvesztés községek lakosságát beoltották. Erre a lakosság oltásköteles részének mintegy 90%-a önként jelentkezett.²³

A tiszakörödi szakszerűtlen töltésátvágás újjáépítése igen nehéz feladat volt, csak 1948 novemberében készült el 18 000 m³ földmunkával.

A tivadari töltésszakadásnál az átbukó víz az árvédelmi töltés mögött 12–15 méter mély, és több mint száz méter hosszú kopolyát²⁴ képzett, ezt be kellett tölteni. A szakadás méretére jellemző, hogy a 60 m-es középső szakasza mintegy 12 m-rel mélyült a töltés-korona alá, valószínűleg a régi meder fenékszintjét elérte. A szakadás három ütemben állították helyre. Először is, 1948. január-február hónapban éjjelnappali munkával – ideiglenes jelleggel – egy 280 m hosszú, a szakadás előtt ívelő, 3,00 m széles, átlag 4,50 m magas jászolgáttal²⁵ zárták el, melyet a mentett oldalon sűrű dúcolással támasztottak ki.²⁶ A munkát Markó Iván miniszteri biztos irányította. Ennek a jászolgátnak a védelme alatt – második ütemként – 1948 március és június között kézi erővel és lovas kordéllyal épült meg az árvédelmi gát az eredeti nyomvona-

²⁰ SZŰCS GYULA: Jelentés a vármegye mezőgazdasági helyzetéről 1948. január hó folyamán (Kézirat, Mátészalka, 1948. február 10. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)

²¹ BECKER ÁDÁM, 1948

²² GÁL ELEK, 1948

²³ GALAMBOS JÓZSEF: Tisztifőorvosi havi jelentés a vármegyei alispán részére (Kézirat, Mátészalka, február 28. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)

²⁴ Kopolya: árvízvédelmi töltés szakadásán átbukó víz elragadó ereje okozta üst-szerű talajkimosódás. Mélysége a talaj kötöttségétől, az átbukó víztömeg sebességétől, az áttörés irányától függhet, s kedvezőtlen esetben a 15-20 m-t is elérheti.

²⁵ Jászolgát: ideiglenes gát, rendszerint azzal a rendeltetéssel, hogy a vizet a munkatértől az építés idejére távol tartásák.

²⁶ SÍK JENŐ – DABOLCZI JÁNOS: A beregi öblözet ármentesítése és belvízrendezése (Kézirat tanulmány, 29 oldalon, 1957. december), FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

2. kép – A tivadari töltésszakadás helyreállítását végző kubikusok (1948)

A töltésszakadás összetett okok miatt következett be: a kisari híd szűk nyílása, s annak különösen a jobb parti ártéren lévő áttöltésezése, a Tivadar feletti Tisza-szakasz elfajulása, valamint az eredeti folyómeder és töltések rossz vonalvezetése. Mindezekre tekintettel erre a töltésszakaszra négy átépítési változatot vizsgáltak és végül egy olyan változatot fogadtak el, amely részleges nyomvonal-korrekcióval és 11 lakóház áttelepítésével járt együtt. A Társulat erre részletes tervet dolgozott ki, végrehajtása azonban a kisajátítási és áttelepítési nehézségek miatt 1949-re maradt – ez volt a helyreállítás 3. üteme.

Széles körű társadalmi összefogással valósult meg az árvízkárokat szenvedett falvak összedőlt, megrongálódott lakóházainak, gazdasági épületeinek helyreállítása, újjáépítése.

A *Nyírségi Magyar Nép* 1948. június 8-i száma arról tudósított, hogy „... Darvas József építési és közmunkaügyi miniszter az árvízi házépítkezésekről számolt be. Október 15-ig az árvíz sújtott területen 570 teljesen új lakóházat kell felépíteni és 164 épületet kell helyreállítani. Ma már a javítási munkák befejeződtek és az 570 új ház közül 300 el is készült.”

3. kép – A tivadari gátszakadás helyén az új töltés építése kordélyos munkával (1948)

lon. A szakadás elzárásba – a kialakult hatalmas kopolya miatt – kordélyos munkával beépített földtömeg 68 000 m³ volt (2–3. kép).

1948. február 14-én Budapesten Takács Ferenc államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos elnökletével ülésezett a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Vízügyi Műszaki Kistanácsa és megvitatta az árvízvédelmi töltések végleges formában való helyreállítását.²⁷

²⁷ A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Kistanács 1948. február 14-i ülésének jegyzőkönyve. Kézirat FETIVIZIG Vízügyi Múzeumi Gyűjteménye.

Az árvízi események a korabeli sajtó tükrében

A napilapok közül elsőként a *Szabad Nép* tudósított a kezdődő árvírről. A lap 1947. december 30-i számának szalagcímei: *Megduzzadt a Tisza vize és Bökénynél átszakított a gátat, Négy községet kiürítenek, A népjóléti miniszter segély-teherautója az árvíz sújtotta területre indult.* A tivadari gátszakadás, ami az egykori védekezők szeme előtt lejátszódott, félelmetes lehetett. Másfél méter magas vízoszlop tört át a mentett oldalra. A töltés előterében lévő fűzfaerdőre olyan erővel zúdult a víz, hogy az egész erdő ledőlt.²⁸ Nagy szerencse volt, hogy a háborúban elpusztított tivadari Tisza-hidat addigra helyreállították. Akit csak lehetett ezen szállítottak át a folyó bal partjára, a biztonságos túloldalra.

A védekezők január első napjaiban már kedvező híreket kaptak a Tisza felső szakaszáról. Három nap alatt 186 cm-t apadt a folyó, s a lakosság igyekezett a keletkezett töltéssérüléseket kijavítani. A konszolidáció azonban nem tartott sokáig. Január 10-én újra átlépte a gátakat a Tisza. A legutóbbi tapasztalatok birtokában a honvéd műszaki csapatok ladikjait és rohamcsónakjait, valamint a rendőri karhatalmat gyorsan a legveszélyeztetettebb pontokra küldték. A legnagyobb pusztítás ezúttal Gulács községet sújtotta, a 370 lakóházból 300 dőlt össze. A kisebb Tákoson a házak 70%-a vált lakhatatlanná.²⁹

A második árhullám levonulása után sem tartott sokáig a békesség. Ezúttal már jelezték Ungvárról, hogy útban van a következő áradás. Ennek ellenére némi zavar állt be a közel másfél hete védekező gépezetbe, mert a karhatalom nem tudta megakadályozni Tiszabecs és Tiszakóród népét, hogy a második árhullám után ne költözzenek vissza elhagyott lakásaikba, így most harmadszor is ki kellett őket telepíteni.³⁰ *Bereg megyében százezer hold víz alatt. Harmincezer ember súlyos helyzetben* – címeikkel verték félre a harangot. Tiszakóród lakosságának a harmadik árhullám nem kegyelmezett. A felettük lévő szakaszon hiába javították meg a sérült töltéseket, az általuk önkényesen vágott nyíláson keresztül újra akadálytalanul öntötte el az áradás a településeket. Mindebből tanulva az árhullám levonulását követően is jó ideig őrség vigyázta a töltéseket, nehogy még egyszer megpróbálják azt titkon átvágni. Az interjúk és cikkek kiemelték a honvédek, a rendőrök és a közigazgatási hatóságok áldozatos munkáját, viszont alig tettek említést – vagy ha igen, akkor is elmarasztalóan –, a vízügyi műszaki közegekről, az ármentesítő társulatok munkájáról.³¹

A korabeli sajtó szalagcímeit idézzük (4. kép):

- *Élethalálharc a megáradt Tiszával. Falvakat öntött el, hidakat rombol a tengerré vált folyó. Január 2-án Budapest-Ferencvárosi pályaudvarról külön mentőszerelevényt indítottak Fehérgyarmatra, amely a bajai utászkülönítménytől húsz ladikot és rohamcsónakot vitt a Tisza felső folyásához.*³²

²⁸ Nyírség 1948. I. 3.

²⁹ Szabad Nép 1948. I. 13.

³⁰ Szabad Nép 1948. I. 15.

³¹ Szabad Nép 1948. I. 9.

³² Világosság, 1948. I. 3.

- *Házakat dönt össze, jószágot pusztít a szilveszteri árvíz. Tizenkétezer hold víz alatt.*³³
- *Ismét elöntötte az ár a beregi községeket. A Népjeléti Minisztérium biztosította az elárasztott terület ellátását.*³⁴
- *Ejjel-nappal folyik a harc a megvadult Tiszával. Utászok mentik a veszélyeztetett terület lakosságát.*³⁵
- *Megrázó jelentek között folyik az elsodort falvak lakóinak megmentése. Pánikszerrű jelenetek között folyik a mentés. Tutajok és csónakok a tengerben. Végig a pusztulás országútján. Pusztá romhalaz a falvak helyén. Halott községek a víz nyomában.*³⁶
- *Huszonnégy falu víz alatt. Ezer ház dőlt össze.*³⁷
- *Ismét tetőponton a tiszai árvíz. Az egész ország segítségére siet az árvízűjtotta vidék lakosságának. Ismét kiüritik a községeket.*³⁸
- *Háztetőkön, padlásokon várja a segítséget az elöntött falvak lakossága. Vásárosnamény megtelt menekülőkkel. Bútorokból készült tutajokon menekül a lakosság.*³⁹

4. kép – Sajtómontázs a korabeli napilapokból

Hazai és nemzetközi összefogás az árvízkárosultak megsegítésére

Oló Károly, a Dinnyés-kormány népjeléti minisztere már december 31-én a helyszínre utazott az első gyorssegéllyel. Néhány nap múlva követte őt Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkára. A Gazdasági Főtanács 8 millió forintot utal ki a nincstelenné váltak talpra állítására. Új hajlékot, bútort, ruhát, fehérneműt juttatnak a mindenüktől megfosztott szegény parasztságnak.

Az országos napilapokban felhívást tettek közzé, segítse mindenki a kárvallottakat. Szinte minden napilap hirdette hasábjain, hogy gyűjtést indított az árvízkárosultak megsegítésére. Szinte hihetetlen, de már harmadnap a helyszínen voltak nemcsak a Nemzeti Segély és a Vöröskereszt képviselői, hanem a svájci Vöröskereszt, az

³³ Magyar Nap, 1948. I. 3.

³⁴ Szabad Nép, 1948. I. 11.

³⁵ Magyar Nap, 1948. I. 13.

³⁶ Kossuth Népe, 1948. I. 13.

³⁷ Magyar Nap, 1948. I. 14.

³⁸ Szabad Nép, 1948. I. 16.

³⁹ Kossuth Népe, 1948. I. 18.

UNICEF,⁴⁰ a Redda Barnen egyesület,⁴¹ és más külföldi egyesületek segélycsomagjai, élelmiszer és ruhanemű vegyesen. Kimagasló társadalmi karitatív munkát fejtett ki a Nemzeti Segély. Ennek keretében az árvíz sújtotta községekből első alkalommal 814, második alkalommal 849 3–6, illetve 10 éves korú gyermeket vittek különvonattal Budapestre, és helyezték el gondozásra budapesti és környékbeli családoknál.

Az árvízkatasztrófa okainak, felelőseinek vizsgálata

Az árhullámok levonulását követően a Földművelésügyi Minisztérium fegyelmi vizsgálatot rendelt el Sík Jenő, a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke ellen. A fegyelmi vizsgálat iratainak jelentős része (a vizsgálat jegyzőkönyve és a vizsgálóbiztosnak küldött jelentés) fennmaradt. Rendkívül tanulságos ezek áttekintése, mivel képet alkothatunk belőlük arról a gondosságról és alaposágról, ahogy elődeink az árvízvédelmi munkákra felkészültek, illetve, ahogyan a bekövetkezett árvízkatasztrófa okait tárgyyszerűen elemezték. A fegyelmi vizsgálatot a Tisza-Dunavölgyi Társulat (TDT) árvízvédelmi albizottsága folytatta le Budapesten, 1948. május 25-én dr. Szent-Iványi Józsefnek, a TDT miniszteri biztosának vezetésével. A vizsgálattal azt kívánták tisztázni, hogy mi volt az árvíz bekövetkezésének oka, és a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat működési területén kialakult katasztrófa a gátak akkori magassága mellett emberileg elhárítható volt-e? (A vizsgálat a Bereg vármegyei Társulatnál történetekre nem terjedt ki.)

Dr. Szent-Iványi József megírta dr. Tóth István vizsgálóbiztosnak, hogy a kért szakvélemény minél alaposabb kidolgozása céljából bekérték a rendelkezésre álló valamennyi dokumentumot, majd ezek gondos tanulmányozása után összehívták TDT árvíz- és belvízvédelmi albizottságát.⁴² A jelentés megállapítja, hogy „...a bekövetkezett árvízkatasztrófa a gátak jelenlegi magassága mellett elhárítható nem volt, mert az árvíz a védműveket messze felülmúló méretű volt... A bökényi szakadáson kiömlő tiszai árvíz a Batár-töltés 8 km hosszú szakaszából 4 és fél km hosszú gátszakaszt órák alatt több mint 20 cm magasságban meghágott. Még ha a Társulat erre az előre nem látható feladatra felkészült volna, hogy ezen átfolyást megfelelő magasságú jászolgáttal felfogja, akkor sem állt volna elegendő idő a katasztrófa elhárítására, mert az átfolyás feltartóztatása esetén az árvíz további emelkedése következett volna be...”

A bizottság sorra vette az összegyűjtött dokumentumokat, és a vizsgálat megállapította, hogy az igazgató-főmérnök az árvízi előkészülethez szükséges védelmi intézkedéseket megtette és az előjelzés nélkül a társulatra zúdult árvíz elleni védekezést azonnal megindította. A vizsgálat összefoglalója szerint: „Megállapítható tehát, hogy a

⁴⁰ Az UNICEF az ENSZ Gyermekalapja, melyet az ENSZ Közgyűlése 1946-ban hozott létre, hogy segítsen a II. világháború utáni Európában fagyoskodó, éhező és beteg gyerekeken, ételt, ruhát és gyógyszert juttasson el hozzájuk. Az UNICEF ma az ENSZ szakosított szervezete.

⁴¹ A Redda Barnen egyesület egy nemzetközi gyermekmentő és segélyező szervezet, melyet Svédországban alapítottak 1919-ben. Svéd elnevezésének fordítása: „Mentsétek meg gyermekeinket”. A szervezet ma a szintén 1919-ben alapított „Save the Children” nevű angliai székhelyű nemzetközi szervezethez tartozik.

⁴² SZENT-IVÁNYI JÓZSEF: Műszaki vélemény a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat ellen elrendelt fegyelmi ügyben. (Kézirat, 6 oldal) Budapest, 1948. május 31. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye (Nyíregyháza)

bekövetkezett katasztrófa a jelenlegi magasság mellett emberileg elhárítható nem volt. Kitűnik az adatokból, hogy Sík Jenő igazgató-főmérnök az összes előírt és szükséges előkészületeket az árvédelemre megtette, továbbá, hogy a gát mérete a hatóságilag engedélyezettnek megfelelő volt.”⁴³

Az árvíz hidrológiai értékelése és jelentősége a védelmi rendszer fejlesztése szempontjából

Az árvíz értékelésénél – figyelemmel a töltésszakadásokra és a szórványos jégzajlásra – a vízhozamokat kell meghatározó jellemzőknek tekinteni. A Vízirajzi Intézet 1948. évi adatai szerint a Felső-Tiszán a tiszabecsi vízmérce addigi, 1933. évi legnagyobb vízállásánál (535 cm) 2900 m³/s vízhozam folyt át a folyó keresztmetszetén. Az 1947/48. évi árvíz levonulását követően a Vízirajzi Intézet azt is megállapította, hogy ha a felsőbb szakaszon gátszakadások nem következtek volna be, úgy a 650 cm-es tiszabecsi maximumnál ke-
reken 4000 m³/s lett volna a folyó vízhozama.

Az árvízhozam példátlan növekedésének fő oka elsősorban az időjárási viszonyoknak az áradás időpontja körüli rendkívül kedvezőtlen alakulása volt. A rendkívüliséget a decemberi igen erős fagyok, majd a példátlan december végi hirtelen felmelegedés, a vele járó olvadás és a szokatlanul nagy csapadék jellemezte (1. *ábra*). A szélsőséges időjárási viszonyok ilyen találkozása okozta azt, hogy a vízgyűjtő területen a lefolyás minden addig ismertet felülmúló mértékű volt. Az előzőleg átfagyott talaj miatt a lefolyási *hányad* is az ilyenkor – tartós fagy utáni hirtelen olvadás – szokásos szélsőértéket érthette el. Ez a két körülmény együttesen a fajlagos vízszállítás⁴⁴ növekedését okozta.

Vízmérce				Maximális vízállások				
neve	helye (part)	szelvény	„0” pont	1869	1888	1933	1947/48	vízszint-emelkedés
		fkm	mAf					
Tiszabecs	bal	757	115,13			535	573 (600)	38 (65)
Tiszakóród	bal	741	110,12			640	709	69
Tarpa	jobb	725	107,54	697			782	85
Tivadar I.	jobb	718	106,18	744	744		847	103
Tivadar II.	jobb	713	105,61	755			800	45
Vásárosnamény	jobb	686	102,65		900		888	-12

1. táblázat – Tetőző vízállások a Felső-Tiszán az 1947/48-as árhullámnál

⁴³ A Tisza-Dunavölgyi Társulat Árvízvédelmi albizottsági ülésének jegyzőkönyve. (Budapest, 1948. május 25., *Kézirat*, 27 oldal) Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.

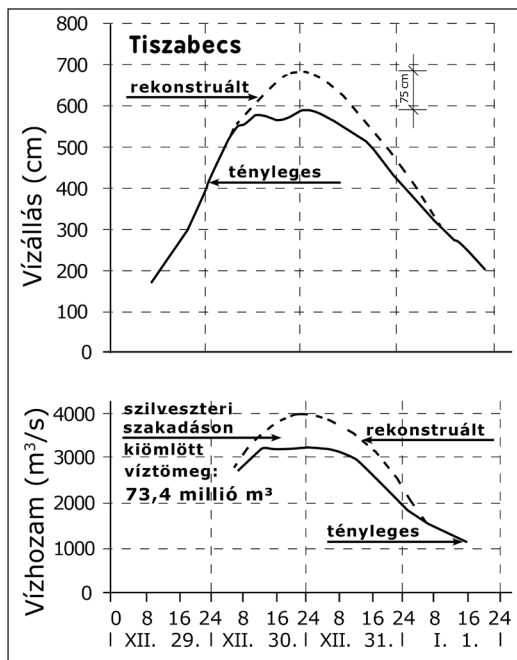
⁴⁴ Fajlagos vízszállítás: egységnyi idő alatt egységnyi vízgyűjtő területről lefolyó vízmennyiség (a vízgyűjtő fajlagos vízhozama). Mértékegysége: m³/s km².

Az áradás intenzitása Tiszabecsnél a napi 300 cm-t is elérte. Annak ellenére, hogy Tiszabecs felett a gátszakadás folytán még a tetőzés előtt hatalmas víztömegek zúdultak ki az árvízi mederből, az árvíz Tiszabecs–Tivadar között jelentősen (60–65 cm-rel) múlt felül minden addigi árvízszintet, Vásárosnaménynál viszont már csak 12 cm-rel maradt az eddig észlelt legnagyobb vízállás alatt. A tivadari gátszakadások az árvízi tetőzés hidrológiai paramétereinek alakulása szempontjából – a súlyos következményeik ellenére – sem voltak jelentősek, mert a tetőzés környezetében következtek be. Vásárosnamény alatt, a mellékfolyók lényegesen kisebb áradásai következtében az árhullám ellapult.⁴⁵

A gátszakadásokon kifolyt víz ellenére, az árvízszintek a Tiszabecs-Tivadar közötti szakaszon 38–103 cm-rel haladták meg az 1869., ill. az 1933. évi mértékadó maximumokat (1. táblázat).⁴⁶

A katasztrófa azonban csak részben írható a rendkívüli időjárási helyzet terhére. Része volt benne annak is, hogy egyrészt a Tiszabecs feletti öblözetek 1940-ben elkezdett betöltéséhez a háború miatt nem fejezték be, másrészt a lejjebb csatlakozó folyószakaszok töltéseinek a megerősítése nem történt meg.⁴⁷ A felső-tiszai töltések magasságát – mind a bal, mind a jobb parton – az 1933. évben észlelt LNV fölé 1,00 m-rel magasabbra, tehát a tiszabecsi 635 cm-nek megfelelően építették ki. Ha az 1947. december 29–31-i rendkívüli árhullám szakítás nélkül ért volna Tiszabecshez, akkor a Tisza mindkét oldali töltésén – mind a Tisza-Szamosközi, mind a Bereg vármegyei Társulat töltésén – teljes hosszban legalább 35 cm magasságban ömlött volna át a víz. Ebben az esetben az előtöltött területek nagysága a ténylegesen kialakultnál sokkal nagyobb lett volna.

A Tisza magyarországi felső szakaszán – Lónya felett – az 1947–48. évi rendkívüli árvíz számított vízszintjét a továbbiakban mértékadó árvíznek tekintették. A közvetlenül észlelt és rögzített tényleges árvízszintet a tetőzés előtt bekövetkezett gátszakadások számított hatásával korrigálták, és azt a számított mértékadó vízszintet határozták meg, amelyet az árvíz gátszakadások bekövetkezése nélkül ért volna el. Az 5. ábra a Felső-Tisza tiszabecsi szelvényében megfigyelt tényleges és rekonstruált árhullám-

5. ábra – Vízállások és vízhozamok tényleges és rekonstruált időszora

⁴⁵ KATONA ISTVÁN, 1949.

⁴⁶ DABOLCZI JÁNOS, 1950.

⁴⁷ LÁSZLÓFFY WOLDEMÁR, 1982.

képet mutatja. Katona István számítása szerint⁴⁸ a tényleges és a rekonstruált tetőző vízszintek között a különbség 75 cm volt. Ugyanezen az ábrán a vízhozam-árhullámkép szerint a Bökény térségében bekövetkezett töltésszakadáson kiömlött víztömeg 73,4 millió m³ lehetett.

Az 1947–48. évi árhullám – hidrológiai szempontból – a Felső-Tisza addig észlelt leghevesebb, legnagyobb vízállást eredményező, legnagyobb vízhozamot szállító árvi-ze volt.

A Felső-Tiszán 1947/48. fordulóján végigsöpört árvíz a század addigi legnagyobb ilyen katasztrófája volt azon a vidéken. A becsült átlagos fajlagos kár – akkori forint értékben – 1190 Ft/hold (208 ezer Ft/km²) szántó és 360 Ft/hold (62,5 ezer Ft/km²) a rét-legelők esetében. A mezőgazdasági kár összegét több mint 40 millió Ft-ra becsülték.⁴⁹ Ehhez járult hozzá az összedőlt, vagy súlyosan megrongálódott épületek, a tönkrement utak, az összeomlott vagy megsérült számos híd miatt – az akkori becslés szerint – további 20–30 millió Ft kár. Ezzel szemben a magassági és keresztmetsze-ti hiányos töltéseknek olyan mértékű megerősítése, amely még a kivételesen magas árvizeknek a kivédését is lehetővé teszi, már 16 millió Ft-ból fedezhető lett volna. E megállapítások ma is érvényes tanulságokat jelentenek.

A vízügyi szolgálat ekkor ismét felmérte a teendőket az árvédelmi berendezések szükséges fejlesztése terén, azonban az ország anyagi eszközei – elsősorban a feszített iparosítási program miatt – sokáig nem tették lehetővé a fennálló hiányok megszüntetését. Így történhetett, hogy az 1950-es években bekövetkező árvizek (az 1954. évi szigetközi árvízkatasztrófa és az 1956. évi dunai jeges árvíz) ismét súlyos pusztításokat okoztak.

Az 1947 szilveszteri felső-tiszai árvíz hatására – az elkövetkező szárazabb időjárású periódus ellenére – a szakmai figyelem középpontjába került az *árvízvédelem* – és azon belül is a tiszai védműrendszer – fejlesztésének kérdése.⁵⁰ A Tisza hazai legfelső szakaszán, Tiszabecs és Vásárosnamény között, valamint ennek a szakasznak a mellék-vezei mentén, az 1947/48. évi árvíz tapasztalatai alapján jelentékeny fejlesztő munka kezdődött el.

A vízgazdálkodási társulatok államosítása, a vízügyi feladatok állami ellátása

A vízgazdálkodási társulatok csaknem másfél évszázados története során nem egyszer felmerült a társulatok államosításának gondolata, pl. a pusztító 1879. évi szegedi árvíz után, vagy 1935-ben Darányi Kálmán földművelésügyi minisztersége, illetve 1941-ben Teleki Pál miniszterelnöksége idején. Az államosításnak valószínűleg a legnagyobb akadályát az képezte, hogy a társulatok nagy összegű kölcsönökkel tartoztak az államnak, s egy államosítással ezek visszafizetéséről a kincstárnak egyszer s mindenkorra le kellett volna mondania.⁵¹

⁴⁸ KATONA ISTVÁN, 1949.

⁴⁹ BABOS ZOLTÁN: Árvízvédelmünk fejlesztésének időszzerűségéről. Vízügyi Közlemények, 1953. évi 2. füzet.

⁵⁰ IHRIG DÉNES: A tiszai árvédelem fejlesztése. Vízügyi Közlemények, 1953. évi 2. füzet.

⁵¹ FEJÉR LÁSZLÓ: Árvizek és belvizek szorításában. Vízügyi Történeti Füzetek 15. VMLK, Budapest, 1997.

A II. világháborút követően a vízgazdálkodási társulatok államosításának kérdése egyre erőteljesebben vetődött fel, egyre konkrétabb formát öltött – összhangban a gazdaság teljes spektrumát érintő államosítási törekvésekkel és intézkedésekkel. Az 1947/48. évi felső-tiszaí árvíz-katasztrófának nemcsak természeti, hanem társadalmi-politikai előzményei, illetve következményei is voltak. Az árvíz-katasztrófa ürügyet és indokot szolgáltatott az államosítás végrehajtására.

A gazdaság központi vezérléssel tervezett működtetése egyik oldalról a termelőeszközök és a pénzügyi javak megszerzését igényelte, másik oldalról pedig a piaci mechanizmust kiiktató, újraelosztáson nyugvó szabályozását. Ezt szolgálták a már 1945 végén megkezdett államosítási eljárás egymást követő fázisai. Az energiatermelő magánvállalkozások (bányák, villamos erőművek), majd a legnagyobb nehézipari részvénytársaságok – köztük a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémművek, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű, a Győri Vagon- és Gépgyár, illetve a Ganz vállalatcsalád – nyitották a sort. Ez 1947 őszén a bankokat államosító törvény becikkelyezésével folytatódott. Fél évvel később, 1948 tavaszán államosították a száz főnél több alkalmazottal működő üzemeket, vállalatokat.⁵² Ebben a folyamatba illeszkedett a vízgazdálkodási társulatok államosítása is.

A Gazdasági Főtanács⁵³ 1947. március 11-én kelt 1534/1947. sz. határozatával megállapította, hogy szükségesnek tartja az ármentesítő társulatok államosítását. A Tisza-Dunavölgyi Társulat (TDT) központi bizottsága egyhangúan állást foglalt az államosítás ellen. 1947. április 24-én kelt felterjesztésükben – egy alapos elemzés keretében – foglalták össze a társulatok véleményét az államosítások kérdésében; összegezték az autonómiának az előnyeit az állami adminisztrációval szemben. Kifejtették – többek között –, hogy „... társulati autonómiának megszüntetése a mai demokratikus irányzattal össze nem egyeztethető. A demokratikus közszellem nem az autonómiák megszüntetését, hanem ellenkezőleg, azoknak fejlesztését kívánja. A valódi demokráciát az jellemzi, hogy az önkormányzatoknak minél nagyobb teret enged.”⁵⁴

1947. folyamán a Gazdasági Főtanácsnak újabb és újabb javaslatok voltak a vízi társulatok „korszerűsítésével” kapcsolatban. A TDT részéről az a vélemény alakult ki, hogy a Gazdasági Főtanács javaslata „...a társulati igazgatásnak ma fennálló és kitűnően bevált szervezetét kívánja megváltoztatni az állítólag fennálló, de semmiféle konkrétummal meg nem jelölt hibák kiküszöbölése céljából.” A TDT tételesen érvelt az egyes határozati javaslatokkal kapcsolatban és javaslatokat tett a társulatok működési feltételeinek korszerűsítésére.⁵⁵

⁵² GYARMATI GYÖRGY: *Demokráciából a diktatúrába 1945–1956. Magyarország története 20.* Alföldi Nyomda, 2010.

⁵³ A gazdasági élet központi irányításának csúciszerve, a Gazdasági Főtanács volt, amelyet 1945. decemberében hoztak létre. A megalakításakor a három főből álló irányító testület tagja volt a miniszterelnök (Tildy Zoltán), az iparügyi miniszter (Bán Antal) és a közlekedésügyi miniszter (Gerő Ernő). Hatáskörébe tartozott a pénz- és anyag-gazdálkodás irányítása mellett az árak és bérek szabályozása is. A Gazdasági Főtanács operatív szerve a Titkárság volt, amelynek vezetését Vas Zoltán látta el a testület 1949-ben történt megszüntetéséig.

⁵⁴ A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának felirata a Gazdasági Főtanácshoz ... az ármentesítő társulatok államosítása ügyében. (Budapest, 1947. április 24.) Atheneum, 1947. 121–139. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)

⁵⁵ A TDT felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez a Gazdasági Főtanácsnak a vízi társulatok korszerűsítésére vonatkozólag készített határozati javaslata ügyében. (Budapest, 1947. november 12.) Atheneum, 1947. 121–139. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)

A letűnt feudális kor támaszának tekintett társulatokat a – mindinkább a kommunista párt befolyása alá kerülő – kormányzat meg-megújuló államosítási szándékai erkölcsileg is felőrölték. Az árvíz idejére a társulatok a támadások célpontjába kerültek. Mozgósították a kormánypárti sajtót a társulatok ellen. A korabeli sajtó „bombasztrikus” szalagcímeit idézzük:

- *Ismét elöntötte az ár a beregi községeket. Súlyos mulasztásokat követ el az árvízvédelmi kormánybiztosság!, A belügyminisztérium segít – az árvízvédelmi kormánybiztos nem veszi igénybe!* stb.⁵⁶
- *Letartóztatták mulasztásaikért a tiszai ármentesítő társulat vezetőit*⁵⁷
- *Katonák a gáton! Ki a felelős a tiszai árvízkatasztróféért?*⁵⁸
- *Ki a felelős az árvízkatasztróféért? A jelenlegi felsőtiszai gátrendszer nem nyújt védelmet Vita a felelősség kérdéséről. Nincs biztonságban a tiszamenti nép*⁵⁹

A szilveszteri árvíz, s a nyomában járó gátszakadások jó alkalmat kínáltak arra, hogy az árvédekező műszakiakat (többek között Horváth Mihályt, a Bereg vármegyei Társulat igazgató főmérnökét, Sík Jenőt és Durst Zoltán miniszteri tanácsost, vízépítési kerületi felügyelőt a társulatok államosításának egyik fő szorgalmazója, Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács nagyhatalmú főtitkára a helyszínen leváltta, Horváth Mihályt és Sík Jenőt letartóztassa⁶⁰. A *Szabad Nép* január 20-án a következő címekekkel jelent meg: *Az árvíz sújtotta lakosság súlyos károkat szenvedett, de a kár nem országos jelentőségű – Államosítani kell az árvízmentesítő társulatokat – Bűnös mulasztások – 72 ármentesítő kiskirály – Az állam segít* stb. Ugyancsak letartóztatják Reviczky Györgyöt, az Ecsediláp Társulat igazgató-főmérnökét is, a társulat gazdálkodásával kapcsolatos visszaélések vádjával.

1948-ban a politikai életet már megülte a mindenhol szabotőröket, panamistákat és hazaárulókat kereső diktatórikus légkör, így nem csoda, hogy kitörést követően nem egészen egy hónappal – a „kvázi” kiscgazda vezetés alatt álló – Földművelésügyi Minisztérium összeesküvőinek szabotázsával magyarázták a tiszai árvizet.⁶¹

A Tisza-Dunavölgyi Társulat alig néhány héttel a felső-tiszai árvízkatasztrófát követően, 1948. február 7-én tartotta évi rendes közgyűlését, amelynek egyik központi témája a társulatok államosítása volt. A közgyűlésen részt vett és felszólalt Vas Zoltán is. Az 1947 szilveszteri, 1948 januári árvízi események hatására a hangnem változott, Vas Zoltán személyes árvízi tapasztalatai egyértelműen ürügyül szolgáltak az államosítás deklarálásához. *Vas Zoltán* bejelentette, hogy az ármentesítő társulatokat a kormányzat a legrövidebb időn belül államosítani fogja: „Erre van gazdasági főtanács határozat, és amint azt mindenki láthatta az elmúlt három esztendőben, a kormány

⁵⁶ Szabad Nép, 1948. I. 11.

⁵⁷ Új Dunántúl, 1948. I. 18.

⁵⁸ A Reggel, 1948. I. 19.

⁵⁹ Kis Újság, 1948. I. 20.

⁶⁰ Szabad Nép, 1948. I. 18.

⁶¹ FEJÉR LÁSZLÓ, 1997.

szilárd és kemény gazdaságpolitikát folytat és elhatározásait meg szokta valósítani... A kormányzat számára az ármentesítés kérdése országos kérdés... Ezért halad a kormányzat az államosítás útján és ezért fogja megvalósítani az ármentesítő társulatok államosítását. ... A kormányzatnak és az egész magyarságnak nem az a fontos, hogy mi lesz az ármentesítő társulatokkal, mint jogi fogalmakkal, hanem az a fontos, hogy mi lesz az országgal és az ármentesítéssel... Azért is meg kell szüntetni a mai helyzetet és meg kell csinálni az államosítást, mert a víztársulatok mai rendszere az elmúlt nagybirtokrendszerre épült rá... A kormányzat létre fog hozni egy olyan vízügyi szervezetet, amely a vízgazdálkodás minden kérdésével egységesen fog foglalkozni.”⁶²

A társulatok felszámolása ezek után nem sokat váratott magára. Az 1948. június 2-án kihirdették a Dinnyés-kormány 1948. évi 6060. számú kormányrendeletét,⁶³ amely a hazai vízügyek államosítását rendelte el, és pontot tett az akkor már közel 140 esztendőes társulati mozgalom történetének végére.

A kormányrendelet értelmében létrehozott főhatóság, a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt álló az Országos Vízgazdálkodási Hivatal és a neki alárendelt vízügyi körzetek 1949. január 1-vel kezdték meg működésüket. A rendelet egyúttal megszüntette a helyi vízi érdekek érvényesítésére közel másfél évszázada szervezett ármentesítő és vízszabályozó társulatokat és azok központi szervezetét a Tisza-Dunavölgyi Társulatot.

Ami az egykori vízkárelhárítási kulcsszervezeteket, a víztársulatokat illeti, csaknem tíz évet kellett arra várni, hogy a politikai döntéshozók számára is bebizonyosodjon, az állam nem képes a vízgazdálkodással kapcsolatos valamennyi feladatát maradéktalanul ellátni. Különösen így volt ez a helyi érdekelttségű vízimunkák tekintetében. Így azután más tartalommal és egészen más tulajdonviszonyok alapján, a vízgazdálkodási társulatok alakításáról szóló 1957. évi 48. számú törvényerejű rendelettel a társulatokat újrászervezték.

Árvíz az operettszínpadon

Az 1947/48-as felső-tiszai árvízkatasztrófához kapcsolódik egy kultúrtörténeti érdekesség is: ez az esemény szolgált az első magyar „szocialista” operett témájául...

A klasszikus bécsi-magyar nagyoperett születése óta virágkorát élte, még a két világháború sem ártott neki. Az új rendszer éppen ezt, az apolitikusságot nem bocsátotta meg az operettnek! Olyan támadásban volt része a műfajnak, amely még abban az időben is ritkaságszámba ment. A *Magyar Nemzet* az operettet „okádnivaló pornográfiának” minősítette... Csupán a közönség tartott ki mellette, elsősorban azért, mert Honthy Hanna, Latabár Kálmán és társaik produkcióján jól szórakozott. Csak úgy eltörölni az operettet nem lehetett, át kellett hát „nevelni”, ahogy akkoriban szokás volt.

⁶² A Tisza-Dunavölgyi Társulat Budapesten, 1948. évi február 7-én tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)

⁶³ Magyar Közlöny. Rendeletek Tára, 1948. június 2.

A példa, a minta a hazánkba is eljutott szovjet operett volt, a *Szabad szél*, a *Dohányon vett kapitány* és társai, amelyeket 1950-ben már országszerte játszották az akkorra államosított színházakban. A színházi emberek ezért „előre menekültek”: új műfajt alkottak, s ez az úgynevezett „szocialista operett” lett.

A Fővárosi Operettszínház 1950. november 3-án mutatta be az *Aranycsillag* című „szocialista operettet”.⁶⁴ Ez a darab műfajának elsősülte volt Magyarországon. A librettó alapjául egy megtörtént esemény szolgált, ugyanis a darab árvízi védekezésen játszódik, az 1947 szilveszteri felső-tiszai, tivadari gátszakadás alkalmával, amikor egy kis Tisza-menti falu gátjain vívja meg harcát az új rend az „ellenséggel”. Hófehér és éjfélete jellemek küzdelmét kísérhetjük végig – ma már ritkán olvashatunk ilyen ostobaságokat...

Az *Aranycsillag* története egyszerű:⁶⁵ a beszédes nevű Tisza-menti falucska, *Újfalú* felé közeledik a villanyvezeték, de a munkások késésében vannak. Közben kora tavaszi áradás fenyeget, a felső vidékekről megindul a jég. A népi demokrácia hadsereg – mely épp a kultúrházban ad zenés-táncos műsort – kapóra jön mind az árvízvédekezésben, mind pedig a falu villamosításában. Az aljas ellenség persze kíméletlen nemzetrontó, s önmagát meg nem tagadva, semmitől vissza nem riadva át akarja vágni az árvízvédelmi gátat, hogy pusztuljon el az izmosodó „téeszcsé” vetése-vagyona. Ezt természetesen az éber kommunisták megakadályozzák, s a borzalmas jégtorlaszt felrobbantva az árvízvet sikerül vezetésükkel levezetni. A megpróbáltatások alatt szerelmek is szövődnek, s a kötelező happy end sem marad el, ami a szocialista operettben természetesen kettős, hiszen a szerelmesek megtalálják magánéletük boldogságát és a faluban is gyullad a fény...

A darab nyitóképeben az egyik munkás az 1947/48-as tél nagy árvízét idézi fel: „Nem szeretem ezt a gyors meleget. Áll még a jég a folyón, a hegyeken meg a hó. Ha hirtelen jön az olvadás, könnyen meglephet a folyón. Mint esztendeje is. Az aztán a veszedelem.” Szavait a cselekmény híven követi, a második színben már jön is az árvíz: „Most jött a parancs, árvízvédelmi készültséget rendeltek el. Az egész megyei szakaszon. Komoly a helyzet. A gyors melegtől megindult a jég, másutt meg összetorlódik. Pillanat alatt ott kell teremnünk, ahol baj támad...” – mondja a demokratikus hadsereg ezredese. A politikai tiszt pedig még hozzá is teszi: „Most a víz az ellenség. Ez is harc... A készültség titok. Minek a riadalom, hogy már a honvédséget is mozgósították? Ez csak zavarná a munkát és az ellenséget segítené, aki a saját malmára hajtaná még az árvízvet is!”

Közben persze építő, pártszerű viták is zajlanak, mindenki okulására. Kerekes István, a demokratikus hadsereg honvéd-tisztiskolása (ő a bonviván) és Kovács Juli, Újfalú tszcs elnöke (a primadonna, s így természetesen szerelmesek) arról vitatkoznak össze, hogy hol kell védeni a gátat. Juli szerint „először a tszcs földje mentén kell megerősíteni a töltést”, ám az ideológiailag képzetesebb tisztinövendék ellentmond: „Ott kell erősíteni, ahol a leggyengébb. Ahol legjobban töri a jég, bárhol is van...”

⁶⁴ KAJÁN IMRE: Árvíz az operett színpadon 1950-ben. Történelmi Muzeológiai Szemle, 2005. 5. sz. 129–138.

⁶⁵ A darab kézírata az Országos Színház-történelmi Múzeum és Intézet (OSZMI) Dokumentációs Tárában található.

Ott a helyünk, ahol a legnagyobb a veszedelem.” Juli: „A kulákok földjét is védenéd?” István: „A falut, Juli. A földet. A nemzeti vagyont.” – hangzik a drámai párbeszéd...

A légyott közbeni ideológiai továbbképzést kihasználva az „ellenség” (a disszidált grófok sorsára hagyott társalkodónője, egy nyugalmazott horthysta katonatiszt, a kulák, felesége és fia) a folyó fenyegetését kihasználva a kastély toronyszobájában az új rend tönkretételére szövetkeznek: át akarják vágni a gátat... Mindannyian viselik a letűnt kor undorító attribútumait: kapzsisz, babonások, a szellemek imádói – és főként alkoholisták. A falu borbélyja (a táncos komikus) kihallgatja a társaságot és elrohan, hogy megakadályozza a gáztettet. Bár rálőnek, és megsebesül, de sikerrel jár: a gát megmenekül, a gazembereket pedig elfojtják... Közben a hadsereg és a pártszervezetek a védelmet is szervezik, mert az árvízveszély egyre nő..., de a gyors és szakszerű intézkedések nem maradnak el. Amikor a katonák által védett szakaszhoz érkezik a jég, megakad és csónakkal a jégtorlaszhoz férközve (!) azt fel kell robbantani. Ez a darab csúcspontja: „Önkéntes jelentkezőket kérünk. Ki vállalkozik?” – szól a politikai tiszt szava. István és Juli abban a pillanatban előteremnek, a többiek pedig tódulnak utánuk... A sikeres árvízvédekezés után villany gyúl a faluban és a szerelmesek is egymáséi lesznek.

Látható, hogy az árvíz csak apropó volt az új népi demokrácia legfőbb ereje, a néphadsereg-munkás-paraszt szövetség hirdetéséhez, a minden zugban megbúvó ellenség leleplezéséhez, a Párt szólamiainak felmondásához. Nem véletlen, hogy a mű címe sem az árvízhez, hanem a hős katonák parolijához kapcsolódik...

Az első magyar „szocialista operettet” a Fővárosi Operettszínház kiemelt szereposztásban játszotta. A rendező Apáthy Imre, a színház főrendezője volt. A négyórás (!) darab főbb szerepeiben játszott Zentai Anna (Kovács Juli, a tszcs elnöke), Homm Pál (Kerekes István, tisztiiskolás), Keleti László (András bácsi, az öreg harangozó), Mezei Mária (Hofberg Viola, társalkodónő), Petress Zsuzsa (Zsuzsi, traktoroslány) és Latabár Kálmán (Hoska borbély).

A mű zenéjét Székely Endre⁶⁶ szerezte, szövegét Hámos György⁶⁷ írta. A szerzőket és az Operettszínház társulatát 1951-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. A kritika nagy lelkesedéssel fogadta az új magyar művet;⁶⁸ Fővárosi Operettszínház után 1950–1951-ben szinte valamennyi vidéki színházban bemutatták. A Faluszínház⁶⁹ 1951-től a kis falvakba is elvitte az előadást. 1951 tavaszától Csehszlovákiában is játszották: Pozsonyban, Ostravában, majd Prágában. Nem ismert, hogy az *Aranycsillag* összesen hány előadást élt meg. Az viszont igen, hogy az előadásról a Fővárosi Operettszínházban 1951. január 27-én tartott szakmai vitára a 87. ottani előadást követően került sor.

Az *Aranycsillag* is megtapasztalta, hogy a dicsőség múlandó: Sztálin halálával és Rákosi (első) bukásával elvesztette legfőbb támaszát. A szabadabb légkör már nem tekintette rothadt posványnak a klasszikus operettet és a tetszhalott feltámadása azonmód eltüntette a színről az új idők pártos darbjait, így az *Aranycsillagot* is.

⁶⁶ Székely Endre zeneszerző, karnagy (1912–1989), a hivatalos zeneélet meghatározó személyisége volt, 1949 és 1951 között a Magyar Zeneművészek Szövetsége főtítkára.

⁶⁷ Hámos György író, szerkesztő (1910–1976).

⁶⁸ SEBESTYÉN GYÖRGY: *Aranycsillag. Színház és Filmművészet*, 1950. 3. sz. 146–151.

⁶⁹ Az Állami Faluszínház 1951-ben alakult budapesti székhellyel (1955-től Állami Déryné Színház).

6. kép – A tivadari árvízi emlékmű

7. kép – A tivadari árvízi emlékmű emléktáblája

*

A 75 évvel ezelőtt történtek tanulságul szolgálnak a jelen generációnak is. Magyarország jelentős része, de különösen a Tisza völgyének népe, továbbra is ki van téve az árvíz veszélyeinek. Annak, hogy az egykori ártéren ma mezőgazdasági termelés, ipari tevékenység folytatható, az az ára, hogy az ár- és belvízvédelmet, a megelőzéssel kapcsolatos műszaki feladatokat mindenkor becsületesen el kell végezni. Nem szabad sajnálni a „békeidőben” erre fordított forintokat, mert a késlekedésnek, nemtörődöm-ségnek soha nem egy-egy ember, de az egész közösség láthatja kárát. Ne feledjük, árvizek mindig voltak és lesznek a jövőben is.

Az 50. évforduló alkalmából 1997. november 7-én Tivadarban, a Tarpa felé vezető közút jobb oldalán, a gátszakadás helyén emlékművet avattak, amely Balogh Géza szobrászművész alkotása (6-7. kép). A két kőtömbön elhelyezett kispasztika szimbolizálja a természet ősi erejét, méltó emléket állítva a szomorú eseménynek.

FORRÁSMUNKÁK

A Reggel 1948. évfolyamának lapszámai

BABOS ZOLTÁN: Árvízvédelmünk fejlesztésének időszerűségéről. Vízügyi Közlemények, 1953. évi 2. füzet.

BECKER ÁDÁM: A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. Vízügyi Közlemények 1939. évi 2. füzet pp.145–174.

BECKER ÁDÁM: Az 1947. XII. 31-i felső-tiszai rendkívül magas árvíz okai és tanulságai. (Kézirat, 6 oldal + 1 térképvázlat) Budapest, 1948. II. 5.

DABOLCZI JÁNOS: Árvíz a Felső-Tiszán 1947–48-ban. (Kézirat, 4 oldal, Mátészalka, 1950. augusztus 24.) FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye. (Nyíregyháza)

- FEJÉR LÁSZLÓ: Árvizek és belvizek szorításában. Vízügyi Történeti Füzetek 15. VMLK, Budapest, 1997.
- FEJÉR LÁSZLÓ: A trianoni békeszerződés és a hazai vízügyi politika új helyzete. Vízügyi Közlemények, 2021. évi 1. füzet.
- A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Kistanács 1948. február 14-i ülésének jegyzőkönyve. Kézirat. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye. (Nyíregyháza).
- GÁL ELEK: Alispáni havi helyzetjelentések a Belügyminiszternek (Kézirat, Mátészalka, 1948. január 9., február 1., március 12. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)
- GALAMBOS JÓZSEF: Tisztifőorvosi havi jelentés a vármegyei alispán részére (Kézirat, Mátészalka, 1948. február 28. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)
- GERŐ ANDRÁS (szerk.): Sorsdöntések. A trianoni béke. Göncöl, Budapest, 1989.
- GYARMATI GYÖRGY (2010): Demokráciából a diktatúrába 1945–1956. Magyarország története 20. Alföldi Nyomda, 2010.
- IHRIG DÉNES: A tiszai árvédelem fejlesztése. Vízügyi Közlemények, 1953. évi 2. füzet.
- KAJÁN IMRE (2005): Árvíz az operett színpadon 1950-ben. Magyar Múzeumi Történelész Társulat, Történeti Muzeológiai Szemle 2005. évi 5. sz. 129–138.
- KATONA ISTVÁN: Mértékadó árvízszintek alakulása a Tiszán. Hidrológiai Közlöny. 1949. évi 9–10. szám. 1949.
- Kis Újság 1948. évfolyamának lapszámai
- KOCSIS ÁRPÁD (2002): Vízgazdálkodási munkálatok a Tisza Kárpátaljai vízgyűjtőjén (1932–48) Vízügyi Közlemények 2002. évi 4. füzet
- Kossuth Népe 1948. évfolyamának lapszámai
- LÁSZLÓFFY WOLDEMÁR: A Tisza. Víz munkálatok és vízgazdálkodás a Tisza vízrendszereben. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982.
- Magyar Nap 1948. évfolyamának lapszámai
- Magyar Közlöny. Rendeletkötet Tára, 1948. június 2.
- Nyírség: A Nyírség 1948. évfolyamának lapszámai
- PREHOFFER ELEMÉR: A hazai határvízi és vízgyűjtő-gazdálkodási külkapcsolatok vízjogi és történeti áttekintése (1919–2003). Vízügyi Közlemények, 2004. évi. 1–2. füzet.
- SEBESTYÉN GYÖRGY: Aranycsillag. Színház és Filmművészet. 1950. évi 3. sz. 146–151.
- SÍK JENŐ – DABOLCZI JÁNOS (1957): A beregi öblözet ármentesítése és belvízrendezése (Kézirat tanulmány, 29 oldal, 1957 decemberéből. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye. (Nyíregyháza).
- SENTIRMAY DEZSŐ: A tiszabecsi árvízre vonatkozó részletes jelentés a járási főjegyzőhöz. (Kézirat, 8 oldal) Fehérgyarmat, 1948. január 24. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye. (Nyíregyháza).
- SENT-IVÁNYI JÓZSEF: Műszaki vélemény a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat ellen elrendelt fegyelmi ügyben. (Kézirat, 6 oldal) Budapest, 1948. május 31. FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye. (Nyíregyháza).

- SZLÁVIK LAJOS-FEJÉR LÁSZLÓ: Töltésszakadások a Felső-Tiszán 1947 szilveszterén. Vízügyi Közlemények, 1998. évi 2. füzet, 286–318.
- SZLÁVIK LAJOS: A 2001. évi felsőtiszai árvíz kialakulása és hidrológiai sajátosságai. Vízügyi Közlemények 2001. évi árvízi külön füzet.
- Szabad Nép 1948. évfolyamának lapszámai
- SZÜCS GYULA: Jelentés a vármegye mezőgazdasági helyzetéről 1948. január hó folyamán (Kézirat, Mátészalka, Állami Gazdasági Felügyelőség, 1948. február 10. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára)
- TÁPAY LÁSZLÓ: Kézírási helyzetjelentés 1947. december 31-én 23 órakor (Kézirat, 3 oldal) FETIVIZIG Vízügyi Történeti Gyűjteménye.
- Tisza-Dunavölgyi Társulat Központi Bizottságának felirata a Gazdasági Főtanácshoz ... az ármentesítő társulatok államosítása ügyében. (Budapest, 1947. április 24.) Atheneum, 1947. 121–139. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- Tisza-Dunavölgyi Társulat felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez a Gazdasági Főtanácsnak a vízi társulatok korszerűsítésére vonatkozólag készített határozati javaslata ügyében. (Budapest, 1947. november 12.) Atheneum, 1947. 107–120. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- A Tisza-Dunavölgyi Társulat Budapesten, 1948. évi február 7-én tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- A Tisza-Dunavölgyi Társulat Árvízvédelmi albizottsági ülésének jegyzőkönyve. (Bp. 1948. május 25., Kézirat, 27 oldal) Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- Új Dunántúl 1948. évfolyamának lapszámai
- Világosság 1948. évfolyamának lapszámai